

A bölcsességi irodalom

Lórik Levente

1. Bölcsesség a BH-ban

1.1. Terminológia

1.1.1. **הכח** gyök 318-szor a BH-ban, ebből 183-szor a משלי (LXX: Παροιμιαί; Vg: *Proverbia*), איוב (LXX: Ιωβ; Vg: *Iob*), קהלת (LXX: Εκκλησιαστική; Vg: *Ecclesiastes*) hármában. A LXX-beli Σοφία Σιραχ (Vg: *Iesu filii Sirach*, Szt. Kyprianos kora, 3. sz. első fele, után *Ecclesiasticus* néven is; בן סירה) és a Σοφία Σαλωμωνος (Vg: *Sapientiae Salomonis*) esetében a σοφος / σοφια több mint 100-szor. → Bölcsességi irodalmi könyvek [Ben Szíra: 1896-ban S. Schechter a kairói genizában megtalálta a könyv héber eredetijének egy lapját, majd a következő négy évben ő és mások különböző kéziratokból még annyi töredéket, amennyi a könyv kétharmadát tette ki. Qumránban is találtak egy töredéket (2Q18), mely a 6,20–31-t tartalmazza, ill. 1964-ben Y. Yadin is a maszadai ásatásán a 39,27–44,25 töredéket. – A könyv mondásai Ben Szíra nevével együtt, vagy anonim módon többször idézve vannak a talmudi irodalomban (e.g. Akiva, Rav), rendszerint azzal a fordulattal bevezetve, ami a bibliaidézetek előtt szokott szerepelni, bBK 92b pedig kifejezetten a כתובים írásai közt említi, a BH kánonjába mégsem került be.]

1.1.2. A **הכח** gyök jelentésmezeje:

* Gyakorlati képesség, ügyesség vmilyen területen, e.g. Becalél „iparművészeti” képességei a szent sátor építéskor, Ex 36,2,8; fémfeldolgozás technikája, 1R 7,14; szövés, Ex 35,25; hajózás, Ez 27,8; Ps 107,27; állam- és hadvezetés, Is 10,13; etc.

* Okosság, ravaszság, e.g. a hangyák, mormoták, sáskák és gyíkok okossága, Pr 30,24–28; Jónádáv ravaszsága mint *sensus malum*, 2S 13,3; a tékói asszony ravaszsága mint *sensus bonum*, 2S 14,2–20; etc.

* vallási-etikai értelemben vett bölcsesség, e.g. a tudás legfontosabb komponense יראת יהוה, az istenfélelem, Pr 1,7; 9,10; Hi 28,28; a bölcs ember צדיק (Pr 9,9; 11,30; Qoh 9,1; etc.), נבון (Is 3,3; Ho 14,10; Pr 18,15; etc.), אנושי לבב (Hi 34,34); az élet dolgaiban való tájékozódás, תחבולות, Pr 1,5 (LXX-ban κυβερνησις!); a bölcsesség és az út, דרך, összetartozása különösen a Pr-ban, ahol a דרך az életút, a viselkedés (75x), Pr 14,8 (cf. a zsidó etika és viselkedéstan később ארץ דרך).

1.2. Eredet, datálás, *Sitz im Leben*

1.2.1. Salamoni szálak: 1R 3–10 több epizódon keresztül bölcsességét állítja középpontba

3,9,12 – ונתת לעבדך לב שמע לשפט את-עמך להבין בין-טוב לרע ... הנה עשיתי כדבר-יך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא-יהיה לפניך ואהריך לא-ייקום כמוך

5,9–14 – bölcsessége túlszárnyalta az egyiptomiak és a בני קדם (a syro-arabiai térség klánjai) bölcsességét → az izraeli b.i. fő mentora, mecénása

1.2.2. A BH-beli b.i. mint irodalmi korpusz, szinte egészében fogság utáni (Pr 10–31 szokás fogság előttinek tartani), bár gyökerei a fogság előtti korra nyúlnak vissza.

1.2.3. A b.i.-t két forrásra szokás visszavezetni (indirekt bizonyítékok alapján):

* törzsi bölcsesség, azaz a családi tűzhely mellett továbbhagyományozott tanítások (Gerstenberger, 1965, *Sippenethos* – szerinte az ún. apodiktikus törvény kontextusa is a családi bölcsességben keresendő, e.g. Pr 3,27–30 erkölcsi intései nem apodiktikus törvények, hanem etikai utasítások a társadalom védelmére ÓK minta szerint) – אב / בן

* udvari bölcsesség, azaz a(z udvari) iskolában folyó szervezett סופר-képzés (Hermisson, 1968; Lemaire, 1981) – maga a salamoni (és ezékiási) hagyomány az udvarhoz kapcsolja a b.i.; kimutatható párhuzamok Izrael valamint Egyiptom és Mezopotámia b.i. között, s ott voltak iskolák; a salamoni királyságtól fogva lehetetlen, hogy ne léteztek volna udvari iskolák

1.2.4. Kik voltak a חכמים bölcssek („sages”)? Információink korlátozottak.

* Qoh 12,9 írója magát חכם-nak nevezi, „aki a népet ismeretre tanította, és sok משל-t mérlegelt, kutatott / vizsgált és gyűjtött össze.”

* Ecclus szerzője (i. e. 180k.) arra hív, hogy hallgatói gyülekezzenek a „tanítás házába” (οικος παιδειας / בית מדרש); az írástudó (γραμματευσ / סופר) hivatása a legmagasztosabb, 38,24; 39,1 szerint a Tóra tanulmányozására koncentrálnak a bölcssek.

* Pr mutatja (24,23; 1,6; 22,17?), hogy egy professzionális csoportról van szó, de tevékenységük leírása nem kerül elő.

* A királyi udvar tanácsadói, יועצים, e.g. 1S 15,12 (Ahitófel); Is 1,26; 2C 22,4, kik ועצה-t adnak a királynak. Jer 18,18 – לא־תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודבר מנביא –

1.3. Típusok, műfajok

1.3.1. Magukban a könyvekben is megjelennek terminusok a b.i. különböző műfajainak a megjelölésére. E.g. Pr 1,1–6 listaszerű felsorolása: מוסר (intelem, eligazító tanítás¹), משל (példázat, hasonlat), מליצה (költői szójáték, e.g. Am 8,1–2), דברי חכמים, חידה (talány, költői rejtvény, e.g. Jd 14; 1R 10²).

1.3.2. Modern kutatás általában három műfajt különít el:

* Mondás – vmilyen tapasztalat, megfigyelés ritmikus mondásba sűrítése egy-, többnyire kétsoros formában, e.g. 1R 20,11; Pr 13,12. Ennek sajátos csoportját alkotják a didaktikus mondások, melyek a bölcs / igaz / erkölcsös életet mutatják be konkrét élethelyzeteken keresztül, e.g. Pr 10,30; 14,3.

* Intelem – parancs vagy tiltás formájában, általában az istenfélelem témáján belül maradva, e.g. Pr 16,3.20; 22,22–23.

Visszatérő nyelvi formák az előbbi műfajokon belül: טוב / לא טוב mondások, e.g. Pr 19,2; טוב מן / טוב מן / טוב מן mondások, e.g. Qoh 7,5; Pr 15,16; számmondások vagy numerikus másálok [képlete: n // n+1 vagy nn // (n+1)(n+1)], e.g. Pr 30; Am 1–2; תועבה / יהיה / תועבת יהיה mondások e.g. Pr 11,1; 20,10.23; אשרי / אשרי / אשרי mondások, e.g. Pr 28,14; Ps 1,1³.

* Himnusz („Wisdom Poem”) – hosszabb, több sorból álló értekezés, eszmefffuttatás egy adott témáról, gyakran az intelemirodalom stílusában. Főként Pr 1–9; Hi nagy beszédei; Ecclus és Sap esetében is többször. Jellemzőjük még az alfabetizálás, e.g. Pr 2,1–22 épp huszonekét sor; Pr 31,10–31 és Ps 34 alfabetikus akrosztichon.⁴

(Soggin két típusról beszél: példabeszédes és értekező bölcsességirodalom.)

1.4. Egyéb jellegzetességek

1.4.1. Nemzetközi jelleg

* 1R 5,10, חכמת שלמה מכל חכמת כל־בני־קדם ומכל חכמת מצרים

* Jer 49,7; Ob 8, האין עוד חכמה בתימן

* Nem izraelita szereplők, e.g. Ágúr és Lemúél, Pr 30–31; Jób és barátai

* Biblián kívüli bölcsességirodalom hatása, e.g. *Amenemope intelmei* és Pr 22,17–24,22

* A Pr közmondásgyűjteménye a keleti közmondás-kultúra (e.g. arab, perzsa) szerves része. Lásd a bibliai jelzéseket: Gn 25,1–4 a Ketúrától születettek genealógiájában Súah, Hi 2,11 „a súahi Bildád” (észak-arab törzsi nevek); Gn 25,12–16 a Hágártól születettek genealógiájában Masszá, Pr 30,1 „Ágúr a masszái Jáke fia” és 31,1 „Lemúél masszái király”.

1.4.2. Nem foglalkozik a BH nagy témáival (kivéve az Ecclus 44–50; Sap 10–19)

* Patriarcháknak tett isteni ígéret

* Exodus-hagyomány

* Szövetségkötés a Szinájon

1.4.3. A bölcsesség megszemélyesítése

* Hi 28; Pr 1; 8; 9; Ecclus 24; Sap 7–9

* Hi 28 kivételével női jellege van, különösen Pr-ban, ahol a Bölcsesség Úrnő („Lady Wisdom” / „Frau Weisheit”) egy próféta stílusában tart nagy beszédeket – 9,13–18-ban antitéziseként a Balgaság Úrnő is megjelenik.

* Többször előkerül, hogy a világ teremtésében szerepet kapott, cf. Pr 8,22–30 (mint אמן „mesterember”); Sap 7,21 (mint η παντων τεχνιτης „mindeneket művészien alakító”) – „A teremtés önkinyilatkoztatása” (Rad); „Isten hangja, az embernek szánt közlése a teremtésen keresztül” (Murphy).

1.4.4. A teremtés és a teremtettség hangsúlyos szerepe

¹ Posztbiblikus korban: a talmudi extrakanonikus traktátusok egy része, e.g. *ARN, DER, DEZ*; a gáoni kor etikai költészete, e.g. Háj gáon השכל מוסר. Cf. még a 19. sz.-i – főként – litvániai muszár-mozgalommal, Jiszráel Lipkin Szalanter mint első muszárnnyik.

² Posztbiblikus korban: 11. sz. végén a politikai tartalom elrejtése céljából חידה formájában leveleztek; Ibn Ezra grammatikai szabályokat, fogalmakat szedett חידה-ba mnemotechnikai céllal; jemeni zsidók irodalmában jelentős szerepe volt.

³ Lásd az Újszövetségben Mt 5,3–10 *makarizmoszait!*

⁴ Ps 34 esetében művészi tökélyre fejlesztve: a *waw* hiányzik, de a *taw* után egy *pe* van illesztve, így az első sor *aleffal*, a középső *lameddal*, az utolsó *pevel* kezdődik. Pielben „tanít” jelentésű, a középső, *lameddal* kezdődő sor utolsó szava אלמדכם „megtanítalak titeket”.

* „A bölcsességi teológia teremtési teológia” (Zimmerli, 1976), azaz a bölcsességi felismerések forrásaként tekintettek a teremtett világra. Az embert környezetével dinamikus és egzisztenciális kapcsolatban álló lényként fogták föl (Rad, 1970). Környezet = az egész teremtett világ → emberek és állatok megfigyeléséből adódó gnomikus mondások, e.g. Hi 12,7–9; Pr 6,6–11; 30,15–31; Qoh 1,2–11.

1.4.5. A b.i. modern értelmezői által hangoztatott jellegzetességek

* „Tat-Ergehen-Zusammenhang”, azaz a dolgok „tett–következmény rendje” (e.g. Pr 27,26), mely a b. mozgalom válságát is előidézte, s mellyel a Hi élesen szemben áll. (Koch, 1955)

* A természeti és tapasztalati világban a rend, a világrend kutatása (Gese, 1958; H. H. Schmid, 1966). Cf. az egyiptomi *Maat*, a teremtett dolgok helyes rendje, „egy perszifikált világrend, egy eszményített Igazság és Valóság, amelynek hatóköre az emberi természet romlottsága miatt valójában a mennyben és az alvilágban érvényesülhet csak zavartalanul” (Kákósy).

1.5. Bölcsességi irodalmi vonások a BH egyéb részeiben

1.5.1. Az utóbbi félszáz év kutatásainak eredménye: több könyvön, könyvrészleten „wisdom influence” érvényesül.

* József-novella a Gn 37–50-ben (Rad, 1953; „a József-narratíva didaktikus bölcsesség-történet” ?)

* Bölcsességzsoltárok, e.g. Ps 1; 9; 19B; 34; 37; 49; 73; etc. (első utalások Gunkel, 1933; kifejtve Mowinckel, 1955). A Gunkel általa bevezetett kifejezése, „Weisheitsdichtung”, elég homályos; maga is megjegyezte, hogy ezek nem alkotnak olyan „Gattung”-ot, mint a több zsoltártípus, hanem didaktikus hangvételük és a templomi-kultikus használatba való be nem kerülésük különbözteti meg őket a többi zsoltártól. A „mik a bölcsességzsoltárok?” kérdés máig sem lett kielégítően megválaszolva. – Lásd A. Hurvitz nyelvi-tematikus megközelítését, idem, ‘Wisdom Vocabulary in the Hebrew Psalter: A Contribution to the Study of „Wisdom Psalms”’, VT 38 (1988), 41–51.

* Am (Wolff, 1973)

* Is (Whedbee, 1971)

* Esth (Talmon, 1963)

* Trónutódlási elbeszélés a 2S–1R1-ben (Whybray, 1968)

* Dt (Weinfeld, 1972)

1.5.2. A kutatás mai állására nézve lásd: John Day – Robert P. Gordon (eds.), *Wisdom in Ancient Israel*, CUP, 1998. [7. Robert P. Gordon: „A house divided: wisdom in Old Testament narrative traditions”; 8. André Lemaire: „Wisdom in Solomonic historiography”; 9. J. A. Soggin: „Amos and wisdom”; 10. A. A. Macintosh: „Hosea and the wisdom tradition: dependence and independence”; 11. H. G. M. Williamson: „Isaiah and the wise”; 12. William McKane: „Jeremiah and the wise”; 13. R. N. Whybray: „The wisdom psalms”; 14. B. A. Mastin: „Wisdom and Daniel”.]

2. Bölcsességi irodalom az ókori Keleten

2.1. Egyiptomi intelmirodalom, a *sebaít*. A mai felfogás szerint a szépirodalom és a filozófia határán álló műfaj volt, melynek darabjait „tartották leginkább megőrzésre, követésre méltónak, szerzőik nevét évezredek át fenntartotta az utókor emlékezete.” (Kákósy, 1998:272)

* Ptahhotep vezír intelmei (a legrégebbi ismert bölcsességi könyv az ÓK-ról, i. e. 3. évezred második fele, azaz az Óbirodalom)

* Merikaré trónörökös számára írt intellem (i. e. 3. évezred utolsó százada, azaz az I. átmeneti kor)

* Aní írnok intelmei (i. e. 2. évezred második fele, azaz az Újbirodalom)

* Amenemope intelmei (? i. e. 1250–1000, azaz Újbirodalom vége, talán az után)

2.2. Mezopotámiai közmondások, bölcséleti költemények.

* A sumer Edubba-költészet (Edubba = „a tábla háza”) / sumer közmondás-gyűjtemények (E.I. Gordon)

* Suruppak intelmei. Suruppak által fiára, Ziuszudrára hagyományozott sumer mondásgyűjtemény, akkádra is lefordították.

* *Ludlul bél némeqi*, „Hadd hódoljak a bölcsesség Urának” (i. e. 2. évezred második fele). Az uralkodó bizalmát, kortársai tiszteletét, állását és birtokát veszített hős panaszkodik a rászakadó fájdalmak miatt. Önvizsgálat után is úgy véli, hogy szenvedése nincs arányban a neki felróható vétkekkel. Végül Marduk egy jelenésben helyreállítja őt. → Iyyóv (Babiloni Jób / A szenvedő igaz monológja)

* Babiloni theodicea / Panaszok és nyugtatások (i. e. 2. évezred második fele). Egy kétkedő bölcs (meg nem érdemelt szenvedései) és egy hívő (csak istenhez fordulva lehet sikeres az ember) beszélgetése a gondviselésről. A huszonhét szakaszkezdő szótagjel akrosztichont ad ki.

* The Dialogue of Pessimism / Az úr meg a szolgálja (i. e. 2. évezred legvége). Úr és szolgálja beszélgetése a legkülönbözőbb témákban. Bottéro (1987) szerint az assziriológusokat félévszázada megosztja, hogy mi is az írás mondanivalója. Egyik tábor szerint (E. Ebeling, Th. Jacobsen, W.G. Lambert) egyfajta szkeptikus filozófia (→ Qohelet), a másik szerint (E.A. Speiser) társadalmi szatíra.

* Achiqar mondásai / bölcsessége (vmikor i. e. 7. sz.). Elephantine szigetén megtalálták az arámi verzióját (eredetije vagy akkád, vagy arámi?). Népszerűségét mutatja: tucatnyi fordítása készült. Két főrész: Achiqar története (Szanhérib idején) és Nadinhoz (unokaöccse / fogadott fia?) intézett intelmei. A második részben: közmondások, mesék, talányok. – BH-ra tett hatása: 207. sor – Jer 9,22; 81. sor – Prv 26,3; 23,13–14; Tóbit könyve (LXX-ben többször előbukkan).

3. Mislé

3.1. A feliratok hét különálló gyűjteményre tagolják a könyvet

I	1,1–9,18	Salamonnak, Dávid fiának, Izrael királyának példabeszédei
II	10,1–22,16	Salamon példabeszédei
III	22,17–24,22	A bölcs beszédei
IV	24,23–34	Ezek is a bölcs beszédei
V	25,1–29,27	Ezek is Salamonéi, melyeket Ezékiás emberei gyűjtöttek össze
VI	30,1–14	Ágúr szavai
VII	31,1–9	Lemúél szavai

Két kisebb gyűjtemény

VIII	30,15–33	Numerikus másálok, kiv. 30,20.32–33
IX	31,10–31	Alfabetikus akrosztichon: אשת חיל

E feliratok is mutatják, hogy a könyv évszázadok alatt, fokozatosan nyerte el mai alakját. Ezt erősíti meg az is, hogy a LXX más sorrendben hozza az egyes gyűjteményeket: a negyedik a hatodik után, az ötödik pedig a hetedik után áll. Tehát az egyes gyűjteményeket egymástól relatíve függetlennek tekintették még egész késői időkben is.

3.2. Az első gyűjtemény tíz nagyobb tanítókölteményből („didactic discourse”) áll: 1,8–19; 2; 3,1–12; 3,21–35; 4,1–9; 4,10–19; 4,20–27; 5; 6,20–35; 7 (B. Lang, 1972, felosztása szerint). A gyűjteményt gyakran tekintik a könyv legutolsó darabjának, elsődlegesen a Bölcsesség megszemélyesítésének visszatérő témája miatt (8,22–31 ennek csúcspontja, *hypostatis*), amit görög hatásnak tartanak. Whybray, Kayatz és mások meggyőzően érveltek utóbb lehetséges egyiptomi háttér mellett, s így e szakasz is fogság előttinek tekintendő.

3.3. A második gyűjteményben 375 önálló bölcsmondás, szentencia áll (bár vannak ismétlődő mondások, vagy félmondatok). Hogy milyen elv mentén rendszerezték ezeket, máig kérdéses. Olykor *Leitwort* vagy *Leitmotiv* kapcsol össze néhány másált. – Whybray megfigyelése: a YHWH-t explicite említő, róla beszélő mondások gyakran reinterpretnak korábbi mondásokat + 15,33–16,9-ben koncentrálnak a YHWH-mondások, ami így a gyűjtemény centruma.

3.4. Amenemope intelmei (az Újbirodalom végén, nem sokkal az után) és 22,17–24,22

Az egyiptomi *sebaít*-irodalom eme darabja 1922-ben vált ismertté, kapcsolata a 22,17-tel kezdődő résszel egyértelmű, de további hasonlóságok is felfedezhetők, e.g. Amenemope 8,9–10 és Pr 16,1; Amenemope 9,7–8 és Pr 15,17. – Pr 22,20 enigmatikus של שום szava vlsz. של שים-nak olvasandó, s akkor egyértelműen az Amenemopében említett (27,7) „harminc ház (=fejezet)”-ra utalna a BH.

Pr	Amenemope	Téma
22,17–18	3,9–11.16	Felhívás az odafigyelésre
22,19	1,7	A tanítás célja
22,20	27,7–8	30 mondás
22,21	1,5–6	Az értékes válaszadásról
22,22	4,4–5	Ne rabold ki a szegényt
22,24	11,13–14	Kerüld a barátságot a heveskedővel
22,25	13,8–9	Nehogy téged fogjon meg a csapda
22,28	7,12–13	Ne mozdítsd el az ősi határt
22,29	27,16–17	Az ügyes munkás tisztviselő lesz

23,1–3	23,13–18	Légy óvatos főemberrel egy asztalnál
23,4–5	9,14–10,5	A gazdagság hamar elröppen
23,6–7	14,5–10	Ne edd az irigy kenyerét
23,8	14,17–18	
23,9	22,11–12	Ne beszélj akárki előtt
23,10–11	7,12–15; 8,9–10	Ne mozdítsd el az ősi határt
24,11	11,6–7	Mentsd meg az elítéltet

3.5. A 30.f. két gyűjteménye, különösen a 30,15–31 elüt a könyv egészének hangvételétől: lamentáció a bölcsesség utáni hiábavaló vágyakozás fölött, a Teremtő nevének kifürkészése fölött (→Hi visszhangja). 30,5k válasza minderre a BH korábbi könyveiből származó idézetekkel válaszol: 2S 22,31 (=Ps 18,31); Dt 4,2 – ezeket tehát kvázi Szentírásnak tekinti! Ez a két kisebb gyűjtemény – témájánál fogva – vsz. fogság utáni korban keletkezett.

4. Iyyóv

4.1. A könyv A-B-A' szerkezetű: prózai keretelbeszélés övezi a poétikus magot, melyben Jóbnak és barátainak a párbeszéde (3–37.f.), vmint Istennek – a viharból, forgószélből – Jóbhoz intézett beszédei (38,1–42,6) állnak. „E részek közötti kapcsolat Jób könyve egyik fő problémája.” (R. Rendtorff) – Ezek alapján, mintha két Jób lenne: egy csaknem némán szenvedő, hosszútűrő Jób (cf. az Újszövetségben Jak 5,11: τὴν ὑπομονὴν Ἰὼβ ἰκούσατε) és egy az Istennel szembeni panaszait, vádjait nyíltan felvállaló, égre kiáltó Jób. (N.B. E probléma a könyv ókori értelmezéseiben is visszaköszön.)

4.2. A keretelbeszélés alapját egy az ÓK-en jól ismert történet adhatta, cf. Ez 14,14.20 (Noach, Danel és Iyyóv mint az igaz emberek három archetípusa). – A bibliai elbeszélés is archaikus / archaizáló tendenciákat mutat: Jób a patriarcha-kor egyik beduin sejkjeként (R. Rendtorff) áll előttünk. Továbbá a közeg egyértelműen Izráelen kívüli: helyszín és szereplők egyaránt [N.B. Az ókori – zsidó és keresztyén – értelmezésekben szintén előkerül a kérdés („zsidó volt-e Jób?”), ill. a bizonyosság („Jób istenfélő pogány volt”).]

4.3. A könyv filológiai problematikája: a BH talán legbonyolultabb héberje a poétikus részben. (A BH hapax legomenonjainak mintegy 10%-a itt található.) Ezt feloldandó már Ibn Ezra azzal érvelt, hogy a nyelvi problémák hátterében az áll, hogy a héber Hi tkp. egy másik nyelvből készült fordítás. Modern kori visszhangok: Torczyner/Tur-Sinai arámi háttért feltételezett (i. e. 6. sz., Babilónia); M. Dahood, L. Grabbe észak-nyugati sémi, ugariti hatást.

4.4. A könyv – Qohelettel együtt – a bölcsesség, a bölcséleti gondolkodás válságát jelzi. Jób esetében a hosszú generációkra visszamenő tapasztalati bölcsesség – legalábbis részbeni – csődje kerül előtérbe, ill. Qohelettel osztozik abban, hogy az ember nem értheti meg Isten cselekvését, nem képes felfogni az isteni világ terveit. Qohelet ebbe rezignáltan belenyugszik: ואתה על-הארץ בשמים האלהים (Qoh 5,1). Jób szüntelenül kérdez, Istent akarja válaszadásra bírni. A megnyugvás ott tehát teofánia eredménye, Qoheletnél már csak emberi reflexiók vannak.

4.5. A LXX Hi bonyolult problematikája

4.5.1. Elsőként Órigenész hívta rá föl a figyelmet (in *Juliusz Afrikanuszhoz írt levél*): „Rengeteg olyan hely van Jób könyvében, amely megvan a héber nyelvű példányokban, de a mienkből hiányzik. Gyakran három vagy négy, de előfordul az is, hogy tizennégy, tizenkilenc, tizenhat vers hiányzik.”

4.5.2. A múlt század húszas éveiben G. B. Gray Hiob kommentárjában matematikai pontossággal mutatta ki, hogy a könyv egyes részeiben mennyivel rövidebb a régi görög fordítás a hébernél.⁵ Eszerint az 1–15. fejezetekben 4%, a 15–21. fejezetekben 16%, a 22–31. fejezetekben 25%, a 32–37. fejezetekben, vagyis Elihú beszédeiben 35%, s végül a 38–42. fejezetekben 16%. Összességében megközelítőleg 390 sorral, azaz egy hatodával rövidebb tehát a régi görög fordítás a TM-szal összevetve.

4.5.3. Ugyanakkor jelentős betoldás két helyen: 2,9^{a-e}; 42,17^{a-e}.

⁵ S. R. Driver – G. B. Gray, lxxv. p.

4.6. A könyv lehetséges szerkezeti felosztása

I Prológus (1,1–2,13)

Narrátor

II Dialógus (3,1–42,6)

- 1 Jób és három barátja, első beszédciklus
Jób (3,1–26)
Elifáz (4,1–5,27)
Jób (6,1–7,21)
Bildád (8,1–22)
Jób (9,1–10,22)
Cófár (11,1–20)
- 2 Jób és három barátja, második beszédciklus
Jób (12,1–14,22)
Elifáz (15,1–35)
Jób (16,1–17,16)
Bildád (18,1–21)
Jób (19,1–29)
Cófár (20,1–29)
- 3 Jób és három barátja, harmadik beszédciklus
Jób (21,1–34)
Elifáz (22,1–30)
Jób (23,1–24,25)
Bildád (25,1–6)
Jób (26,1–14)
Jób (27,1–28,28)
Jób (29,1–31,40)
- 4 Elihú
Elihú (32,1–33,33)
Elihú (34,1–37)
Elihú (35,1–16)
Elihú (36,1–37,24)
- 5 JHVH és Jób
JHVH (38,1–40,2)
Jób (40,3–5)
JHVH (40,6–41,34)
Jób (42,1–6)

III Epilógus (42,7–17)

Narrátor

5. Qohelet

5.1. קהלת – A könyv beszélője rejti magát e név mögé, cf. pszeudonimitás. Jelentése (a קהל gyökből kiindulva): „(mondások) gyűjtő(je)”, „(a קהל-t) összehívó”, „(a קהל-hoz) beszélő / tanító”. (Jeromos *contionator*, Luther *Prediger*je vlsz. utóbbiból ered.) – A könyvben két beszélő van: a könyv magját képező 1,12 – 12,7-ben Qohelet, a keretet képező 1,1–11-ben és 12,8–14-ben egy anonim alak. Célszerű *Qoheletet* (a főrészek beszélőjét) megkülönböztetni az *Ecclesiastestől*, magától a könyvtől.

5.2. Szerzőség / datálás

5.2.1. Tradicionálisan Qohelet = Salamon,⁶ de a könyv sehol nem azonosítja a kettőt, csak az azonosítás irányába tereli az olvasót, e.g. 1,1 דברי קהלת בן־דוד מלך בירושלם; Qoh 1–2-ben egy király portréja, melyben több salamoni vonás fedezhető föl. Qohelet tehát salamonszerű alak.

5.2.2. Franz Delitzsch: „Ha a Kóhelet könyve salamoni eredetű lenne, akkor kimondhatnánk, hogy a héber nyelvnek nincs története!”⁷ Azaz a könyv héberje a királyság korát követő időre utal. – Sáenz-Badillos: „Late

⁶ Sőt a TgQoh 1,12 alapján az életére visszatekintő öreg Salamon beszél, ki hajdan eltévelyedett az Örökkévalótól, de megtért, s most így tanít az istenfélelem érdekében.

Biblical Hebrew” jellemzői, misnai héberrel való hasonlóság, arámi hatás. [E.g. ון / ות- főnévképző; parikulák összevonás (בשכבר, 2,16; כשבא, 5,14); זאָ helyett זֵה, 2,2; *waw consecutivum* kerülése; participium kvázi praesens értelemben; etc.] Seow megemlíti még a két perzsa kölcsönszót, פּרדס, 2,5 és פּתגם, 8,11, ezek alapján i. e. 5. sz. második felénél korábbra nem tehető a könyv [JBL 115 (1996)].

5.3. A könyv *Leitwortjai* – Loretz (1964) kilistázta az 1,1–12,7-ben leggyakrabban előforduló szavakat: עשה (62x), חכם (51x), טוב (51x), ראה (46x), עת (37x), שמש (33x; ebből a תהת-השמש 27x), עמל (33x), הבל (29x; az egész könyvben 38x); כסיל (18x); שמה (17x), אכל (15x), רוח (13x), רעות / רעיון (10x, különösen רוח רעות), מות (13x), צדק (11x), ענה (10x), זכר (8x), חלק (8x), חפץ (7x). Kimutatta, hogy a fenti szakaszban előforduló 2643 szónak több mint 20%-a (562) az ún. kedvenc szavak listájából való.

5.4. A könyv strukturálására nézve több megoldás született már. – Lohfink (1980) – a könyv görög hátterét vallja, s filozófiai traktátusnak véli; szerinte a könyv kvázi palindroma, mert tökéletes az egyensúly a könyv második fele és az első fele közt, minthogy az előbbi az utóbbi lényegét ismétli meg.

1,2–3	Keret
1,4 – 11	Kozmológia (poétikus)
1,12–3,15	Antropológia
3,16–4,16	I. Társadalombírálat
4,17–5,6	Vallásbírálat (poétikus)
5,7–6,10	II. Társadalombírálat
6,11–9,6	Ideológiabírálat
9,7 – 12,7	Etika (poétikus a végén)
12,8	Keret

Schoors (1982) szerkezeti felosztása

1,1	Cím
1,2	A könyv témája
1,3–2,26	Salamon konfessziója
3,1–22	Az ember az idő törvénye alatt
4,1–16	Élet a társadalomban
4,17–5,8	A hallgatás előnye
5,9–6,9	A gazdagságról
6,10–12	átmeneti egység
7,1–9,10	Az élet és halál tapasztalata
9,11–10,20	Bölcsesség és balgaság
11,1–6	A kockázatvállalás szükségessége
11,7–12,7	Az élet élvezésének szükségessége
12,8	<i>Inclusio</i> : a könyv témája
12,9–14	Epilógus

5.5. Tannaitikus kori viták a könyvről: mJad 3:5, מטמא את הידים, (איין). Továbbá bSabb 30b, חכמים לגנוו ספר, קהלה. – A zsinagógai liturgiában is szerepe van (Szukkótkor), a המש מגלות, egyik darabja, de erre a legkorábbi utalás 11. századi.

⁷ Elsőként Hugo Grotius (1644) mutatott rá a könyv kései nyelvezetére. Delitzsch (1875) misnai jegyeket hordozó hébernek minősítette.